

Diksonari

Index

Apostle	Wane ni Kwairiinga
Caesar	Kiingi 'i Rom
Chief Priests	Fataabu ba'ita
Christ/Messiah	Kraes
Circumcision	Kwarilana lofona wane
Clean, cleanse, purify	Kwari
Cornerstone	Fou 'e taringa'i
Council/Sanhedrin	Ta'a ni fadafadanga
Covenant	Fata arunga'inga ba'ita
Disciple	Fufu'iwane ala Jisas
Famine	Molo'ungaa
Fast	Abu Keto
Feast of Passover	Fafangalaa na Tala Riunga
Feast of Pentecost	Fafangalaa na Pentakos
Feast of Tabernacles	Fafangalaa na Babala
Gospel	Kwairiinga Le'a
Grape	Grep
Hell/Hades	Lefu ni kwa'ikwa'inga
High Priest	Alafa ni suuabunga
Holy of Holies	Lefu 'e Abu
Israel	Israel
Jewish people	Ta'a 'i Jiu
King Herod the Great	Kiingi Herod ngaa Ba'ita
King Herod Archelaus	Kiingi Herod Akelas
King Herod Agrippa I	Kiingi Herod Agripa I
King Herod Agrippa II	Kiingi Herod Agripa II
King Herod Antipas	Kiingi Herod Antipas
Kingdom of God	Foufounga na God
Law of Moses	Tagi ala Moses
Pharisee	Farasii
Priest	Fataabu
Prophet	Profet
Romans	Ta'a 'i Rom
Sabbath	Sabat
Sacrifice	Tabonga
Sadducee	Sadusi
Samaritans	Ta'a 'i Samaria
Savior	Wane ni kwaifa'amooringa
Scribes/Teachers of the Law	Ta'a ni kwaifa'ananaunga na Ta

Diksonari

Abu Keto (*Fast*)—Ta'a 'i Jiu na gila manata ba'ita na God gila abu keto na tani alata ngaa'i. Gila abu keto fana faate'enia na gila kwaimanadai 'amoe ma gila su'asuria na'a gila ria. Ma tani alata ngaa'i gila abu keto suria gila siria God 'ani faate'enia tala 'agila leka 'i suria.

'Ubulana Testamen 'Ua nga ta'a 'i Jiu gila abu keto na tani gani 'ubulana farisi. Na Sekaraea 8:19, la Sekaraea 'e iiria fana ta'a 'i Jiu 'agila abu keto fai gani 'ubulana farisi. Ni Farasii gila abu keto rua gani 'ubulana wiki. *Agasia Luk 18:12.*

Ngaia le'a fana 'agoru abu fanga. La Jisas 'e iiria ngaia 'ola 'e le'a la'u mola. Tafe'ua ma, God ngaia 'ame aile'a alata goru abu keto fana faate'enilai mola fana ta'a ngaa'i na'a goru le'a ma goru odo ma goru nana'i le'a fe'enia God. Alata ni Farasii gila abu keto, gila siria ta'a 'agila tafega ma gila ka iiri ba'ita aga. La Jisas 'e fata faga suria manatalaga 'e 'ame odo alata gila abu keto, ma gila agea mola fana ta'a 'agila agasia. La Jisas 'e iiria goru sia kwairii mola te'ana ta'a alata goru abu fanga. Tafe'ua ma, dauru goru fo'asia mola God.

Alafa ni suuabunga (*High Priest*)—Nga alafa ni suuabunga ne'e ba'ita fafia tale'e fataabu te'efou. Te'ingaia ne'e to'omia 'ani ru'u 'ubulana Lefu 'e Abu na 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem, ma ngaia 'e agea mola te'e gani 'ubulana farisi. *Agasia Hibrus 9:7.* Eron, o'ana la Moses, ngaia alafa ni suuabunga eteeta, ma God 'e iiria nga alafa

ni suuabunga te'e nigi mai burina te'e leka mai fa'asia orioritana. Gwa'a 'ino'ona, alata ta'a 'i Rom gila ba'ita fafia Israel, gila firia dai te'e alafa ni suuabunga. Wane ne'e giria buka Hibrus 'e iiria la Jisas 'e 'ilaka'u nga alafa ni suuabunga fana ta'a na gila tagoto'o ana. *Agasia Hibrus 2:17.*

Babala Abu (*Tabernacle*)—Alata ta'a 'i Jiu gila 'ubulana lefu langalanga burina gila leka mai fa'asia 'i Ijip, God 'e iiria ala Moses 'ani launge'enia me'e babala fana 'agila fo'asia God ai. God 'e iiria ala Moses 'ani launge'enia babala lo'oo fa'asia ruu ne'e aga 'e le'a fa'asia susungana nanigot ma diugon. *Agasia Eksodas 26:1-14.* Alata gila to'oru na te'efuta lefu, gila fa'aulaa babala lo'oo ma gila arua ni 'ola 'e abu 'i 'ubulai. Nga fataabu gila tabo 'ania 'ola fai 'a'ae fofona uumu 'ubulai. Sui ma alata gila leka fana lefu ngai la'u, gila osia babala lo'oo ma gila ngaria la'u mola fe'eniga. Nga ta'a 'i Jiu gila fo'asia God 'ubulana babala lo'oo leleka maka nigi na alata la Solomon 'e launge'enia 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem.

Farasii (*Pharisee*)—Alata la Jisas ngai fofona fanua lo'oo 'i wado, ta'a na Farasii gila fufu'i ta'a 'inato'o laloana ta'a 'i Jiu. Gila fataabu 'amoe, tafe'ua ma gila ta'a ba'ita. Ni Farasii gila iiria na nga 'ola taringa'i ne'e leka suria Tagi ala Moses maka leka suria tani tagi ngaa'i na gila lalea 'i talaga. Ni Farasii gila fata naunau suria gila madafia falafala aga 'e le'a riufia ta'a ngaa'i. Ni Farasii 'e aula gila ma'asini ala Jisas suria ngaia 'ame dau tegela

na tagi aga.

Fata arunga'inga ba'ita (*Covenant*)—'Ubulana Baebol, nga fa'aladamilana fataarunga'inga ngaia 'ola na'a rua fufu'ita'a gila alafafia. Te'e fufu'ita'a gila fataarunga'i 'agila agea lauta nga fufu'ita'a ngaa'i gila fataarunga'i fana 'agila agea 'ola ngaa'i.

'Ubulana Baebol, goru agasia rua fataarunga'inga ba'ita God 'e agea. Eteeta ngaia 'e agea fataarunga'inga na gila fa'alata 'ania Fataarunga'inga 'Ua. Ma nga ruana 'ola gila fa'alata 'ania Fataarunga'inga Fooru. 'Ubulana Fataarunga'inga 'Ua, God 'e fataarunga'i fana ta'a 'i Israel ngaia te'e aga suriga maka fa'amooriga lauta gila leka suria tagi na ngaia 'e kwatea fala Moses. Tafe'ua ma, 'e 'ato 'agila nana'i odo 'i na'ona God suria 'e 'ato 'agila dau suria tagi. *Agasia Luk 1:70-75; Galesia 3:17-18; Hibrus 9:1*. Alata God 'e agea Fataarunga'inga Fooru, ngaia 'e fataarunga'i ngaia te'e rubea ta'a fa'asia rianga aaga lauta gila tagoto'o ala Jisas. God te'e agea tofunu maenga ala Jisas na 'ai folo 'e ngaria kwa'ikwa'inga ne'e to'omi 'adauru tofunu rianga adauru. Ma ni dai ne'e tagoto'o ala Jisas Kraes, ngaia 'e odo 'i na'ona God. *Agasia Matiu 26:28; Rom 11:27; Hibrus 7:22-25; 8:6-13; 9:15*.

Fafangalaa na Babala (*Feast of Tabernacles*)—Na fafangalaa lo'oo, nga ta'a 'i Jiu gila launge'enia babala sisita fa'asia lalana 'ai 'amoe ma timba, ma gila to'oru 'ubulana babala no'ona fana fiu gani. Fafangalaa lo'oo 'e lau na Septemba ma Oktoba. Ngaia lau 'i burina nga goni'olanga

na 'ola aga fana ketonga, ma ta'a 'i Jiu gila baole'a fana God fana ketonga na ngaia 'e kwatea faga. Ma gila manata to'ona la'u mola alata la God 'e talaia wawarifuga fa'asia Ijip, ma gila baole'a fana. Gila madafia alata wawarifuga gila to'oru na babala alata gila leka kwairiu lefu 'e langalanga 'i burina gila 'akwa fa'asia Ijip. Ngaia na'a gila to'oru mola 'i 'ubulana babala na fafangalaa lo'oo.

Fafangalaa na Pentakos (*Feast of Pentecost*)—Na alafuunga na ta'a 'i Jiu, nga fa'awatagalana Pentakos na'a “Nima akwale'e gani.” Nga Fafangalaa na Pentakos nga nima akwale'e gani burina Fafangalaa na Tala Riunga. Nga gani lo'oo na Pentakos ngai na singari na Mei 'amoe ma Jiun, ma nga ta'a 'i Jiu gila oguogu fana baatafelana God fana nga goni-lana lodona witi. Na Testamen 'Ua, God 'e iiria fana ta'a wane 'i Jiu te'efou 'agila leka fani Jerusalem fana fa'aba'itaa nga Fafangalaa na Pentakos. Na gani lo'oo na Pentakos burina la Jisas 'e fane 'i langi, ma Anoe 'ola Abu ka ru'u 'ubulana mangona ta'a na gila tagoto'o na gila 'i Jerusalem. Ngai na'a dauru goru malale'a na gani lo'oo. *Agasia Wane Ni Kwairiinga 2:1-4.*

Fafangalaa na Tala Riunga (*Feast of Passover*)—Nga Fafangalaa na Tala Riunga 'e lau suria te'e gani momola sui ma fafangalaa na beret na iist 'amoe ai te'e bi'i lau fana fiu ma'e gani. 'Ubulana nga rua uniuninga lo'oo na ta'a 'i Jiu gila manata to'ona alata wawarifuga gila leka mai fa'asia 'i Ijip fana lefu 'i Kenan. Alata

no'ona, kiingi 'i Ijip 'ame 'uri fana 'ani alamia ta'a 'i Israel 'agila leka fa'asia 'i Ijip. No'ona God 'e agea ni 'ola ni 'alefosilai 'e aula fana 'ani agea kiingi 'ani alamiga fana 'agila leka. Tafe'ua ma, 'e 'ato. Sui ma God 'e fadaa fana 'ani alea nga enselo 'ani kwa'ia wela wane eteeta na ta'a lo'oo 'i Ijip. Mala God 'e iiria fana talate'e fu'iru'uru'ua 'ani kwa'ia dale'e sifisifi maka 'usua 'abuna 'i maana ru'uru'unga na 'ifi aga. Burina gila agea, nga enselo 'e lofo fofona 'ifi aga me 'ame kwa'ia ni wela eteeta aaga. Te'e ru'uru'ua eteeta na ta'a 'i Ijip, na gila mae. Sui ma nga kiingi 'i Ijip bi'i alamia ta'a 'i Jiu 'agila bi'i leka.

God 'e iiria aga gila sia mabolosia mola 'ola lo'oo. *Agasia Eksodas 12:1-30*. Ngaia na'a talate'e farisi, ta'a 'i Jiu gila ugu 'i Jerusalem fana 'agila manadaia fafangalaa lo'oo 'agila manata to'ona furifuri nga Tala Riunga lo'oo. Furifuri gila agea tabonga te'ana God fana faate'enilai na gila baole'a fana 'olataa lo'oo God 'e agea faga alata ngaia 'e talaiga mai fa'asia 'i Ijip. Na alata na Fafangalaa lo'oo, gila 'ania dalena sifisifi, ma beret na gila 'ame arua iist 'i 'ubulai, ma kakena 'ai ukwala. *Agasia Eksodas 12:8; Diuteronomi 16:3*. Nga ta'a 'i Jiu gila agea Fafangalaa na Tala Riunga 'ubulana kwaru gani na March ma April.

Fataabu (*Priest*)—Laloaga nga ta'a 'i Jiu, nga fataabu 'e kwatea tabonga te'ana God fana God 'ani 'olafanataa na rianga na ta'a. Ma gila aga suria 'Ifi Abu na God ma gila ka taunga'i ai. Alata la Jisas ngai fofona fanua lo'oo 'i wado,

fataabu 'e agea tabonga na 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem. 'Aina fataabu gila futa na fufu'i ta'a ala Eron ne'e futa orioritana Livae. Livae nga wela ala Jakob, nga wawarifuna ta'a 'i Jiu, mala Eron nga asila Moses. Ngaia na fataabu eteeta.

Alata la Jisas ngai lo'oo, fataabu gila to'omia fiu to'oni (7000) wane. Ngaia na'a fataabu gila 'ame taunga'i furifuri na 'Ifi Abu na God. Gila taunga'i mola fana te'e wiki, sui ma gila ori 'ifi, ma fataabu ngaa'i 'e lamadu'aa no'o.

Nga ruu ba'ita ne'e to'ofonosia nga gule'e lefu ne'e abu 'ubulana 'Ifi 'Abu na God, 'e gaa alata la Jisas 'e mae. Nga 'ola lo'oo 'e faate'enia na maenga ala Jisas 'e 'ulasia sinamaa fana 'agoru leka te'ana God. Alata lo'oo, la Jisas na'a fataabu fadauru. Ma ngaia 'e agea 'ani wada'u fana 'agoru leka te'ana God.

Ni Fataabu ba'ita (*Chief Priests*)—Ni Fataabu ba'ita, gila na fufu'i fataabu na gila kwait-alai fana ni fataabu te'efou. Nga tagi aga fana nana'inga 'ani kwari ngaia 'e tegela'a ma taunga'inga aga 'e ba'ita la'u mola. Ta'a Fataabu ba'ita gila nana'i Jerusalem ma gila na ta'a na gila aga suria nga 'Ifi abu na God no'ona. Gila na gila fadaa taunga'inga fana ni fataabu ngaa'i 'agila agea, ma gila fadaa taunga'inga fana wiki na nga fataabu ba'ita ngaa'i 'agila agea nga tabonga. *Agasia Matiu 2:4; Mak 14:1; Wane ni Kwairiinga 9:14.*

Ni Fataabu ba'ita gila kwaisufai ma gila ba'ita la'u mola fana ta'a na Jiu, ma ni wane aula aga na gila nga ta'a ni fadafadanga fafia ta'a na Jiu.

Foufounga na God (*Kingdom of God/Kingdom of Heaven*)—Alata gila fata suria “Foufounga na God,” gila 'ame manata momola suria fanua na God 'i langi. Gila manata la'u mola suria ba'itangaa na God fafia ta'a aana. God 'e ba'ita fafia ta'a gila tagoto'o ana. Ngaia 'e aga 'afuiga maka 'abelo 'aniga, maka talaiga, maka booniga. Alata la Jisas 'e leka mai fana fanua lo'oo 'i wado, nga Foufounga na God 'e leka mai na falafala fooru tofuna alata la Jisas 'e mae na ai folo, ta'a gila bi'i to'oru le'a fe'enia God suria ngaia 'e ngaria rianga aaga.

Lo'oo nga foufounga na God ngaia fe'enia ta'a na gila tagoto'o ala Jisas ma gila alamia 'ani ba'ita fafia moorilaga, gwa'a ngaia 'e 'ato 'ani agasia foufounga aana. Alata 'e ori la'u mai, ngaia te'e eta fana 'ani ba'ita fafia ta'a aana 'ubulana foufounga na gila tagila agasia 'ania maaga.

Fou 'e taringa'i (*Cornerstone*)—Ta'a 'i Jiu gila launge'enia 'ifi na nga fou. Na nga fai bou na 'ifi gila arua ni fou ba'ita ne'e gema fafia bani na 'ifi sakusaku, fana 'ifi lo'oo 'ani tegela. Tofuna 'ola lo'oo, gila fa'alata 'ania fou fu'u, “Nga fou 'e taringa'i.” Na nga Testamen Fooru, la Jisas 'e iiria ngaia nga fou taringa'i na bani na 'ifi. *Agasia Matiu 21:42-44.*

Fufu'iwane ala Jisas (*Disciple*)—Fufu'iwane ngaia latana ta'a na gila leka suria kwaifa'ananaunga na wane ni kwaifa'ananaunga. Alata 'e aula na Testamen Fooru, alata gila fata suria fufu'iwane ala Jisas 'ubulana Kwairiinga Le'a, gila fata suria akwala ma ruaai na'a gila lado ala Jisas.

Tani alata ngaa'i, gila fata suria ta'a ngaa'i la'u mola, 'ilaka'u alata la Jisas 'e alea fiu akwale'e wane ma ruaai (72) 'agila leka ma gila taunga'i fana God. *Agasia Luk 10:1-12.*

Girigiringa Abu (*Scriptures*)—Na alata na Wane ni Kwairiinga gila agea taunga'inga aaga, gila 'ame giria 'ua buka na Testamen Fooru. Ngaia na'a alata gila fata suria Girigiringa Abu, gila alafuu momola suria ni buka nga na Testamen 'Ua. Ma lo'oo alata goru alafuu suria Girigiringa Abu, dauru goru alafuu suria tale'e buka lo'oo te'efou 'ubulana Baebol.

Grep (*Grape*)—Grep nga lodona 'ai sisika. Lodona 'ola 'e aula gila nana'i na te'e fafade 'ola momola. Gila memeria lodona fana kwaikwaina. Kwaikwaina 'e masia ma gila launge'enia waen fa'asia. Grep ngaia 'ola ba'ita fana ta'a 'i Jiu. Ta'a gila su'a le'a ai.

'Ubulana Girigiringa Abu, gila iiria ta'a 'i Israel 'ilaka'u nga langa'a na grep na God. *Agasia Aesea 5:1-7; 27:2-6.* Ngaia na'a alata la Jisas 'e agea sisifonga suria nga grep te'ana ta'a ba'ita 'i Jiu, gila su'aai ngaia 'e sisifo suriga. *Agasia Matiu 21:33-46; Mak 12:1-2; Luk 20:9-19.*

'Ifi ni Fo'anga (*Synagogue*)—Alata ta'a 'i Jiu gila na ni fanua aaga, nga ta'a lo'oo gila leka fana ni 'Ifi ni Fo'anga aaga fana 'agila ogu ma gila ka fo'a. Ta'a gila idumia Girigiringa Abu, ma gila fa'ananaua ta'a suria fa'aladamilana. Tafe'ua gila 'ame agea tabonga 'ubulana ni 'Ifi ni Fo'anga aaga, suria te'e 'ubulana 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem na gila tabo no'o ai.

'Ifi Abu na God (*Temple*)—Nga ta'a 'i Jiu gila to'o

na te'e 'Ifi Abu momola. Nga 'Ifi Abu no'ona ngai 'i Jerusalem. Ni 'ola 'e abu na ngai 'ubulana Babala Abu, gila 'idua 'ubulana 'Ifi Abu 'i Jerusalem alata gila launge'enia 'e sui no'o. Eta na alata no'ona, ta'a 'i Jiu gila tabo na 'Ifi Abu me 'amoe la'u na te'efuta lefu ngaa'i. Alata gila agea uniuninga 'ilaka'u Fafangalaa na Tala Riunga, 'amoe ma Pentakos, ta'a gila leka no'o fa'asia fanua aaga fani Jerusalem. Nga 'Ifi Abu ngaia 'e to'o na lefu kwaitatari'a ai. Te'e lefu ngai gula 'i maa nga lefu fana ta'a na gila 'ame Jiu. Ngaia nga lefu fana 'agila leka mai fana fo'osilana God. Te'e ta'a na Jiu na gila to'omia fana ru'unga 'i 'ubulana 'Ifi Abu na God. 'Ubulana 'Ifi Abu na God, ni lefu auaula ngai ai. Lefu eteeta 'ubulana 'Ifi Abu na God, ta'a 'i Jiu te'efou gila to'omia 'agila leka ai. Ruana lefu ngaia lefu fana ta'a wane 'i Jiu 'agila leka ai. Gila su'asuria 'agila agasia nga fataabu alata gila agea tabonga. Oruna lefu ngaia lefu fana fataabu 'agila kwatea tabonga. Ma nga lefu taringa'i 'ubulana nga 'Ifi Abu lo'oo na Lefu 'e Abu, ma te'e Alafa ni Suuabunga ne'e to'omia 'ani lekanga ai, ma ngaia 'e leka 'ubulai na te'e alata momola na farisi. Agasia nunu'i 'ola na 'Ifi Abu na God.

Israel (*Israel*)—Ngaia na latana fanua nga ta'a 'i Jiu gila nana'i ai tala'ina lo'oo. Mai na'o God 'e kwatea lata lo'oo fala Jakob, nga wawarifuna ta'a 'i Jiu. Burina ta'a gila fa'alata ni ta'a Jiu “Ta'a Israel” suria gila futa oritana la Jakob. *Agasia Wane Ni Kwairiinga 1:6.*

Kiingi 'i Rom (*Caesar*)—Na nga alafuunga na

Grik, gila fa'alata 'ania nga kiingi 'i Rom "Sisa." Alata gila giria nga Testamen Fooru, nga kiingi 'i Rom 'e ba'ita fafia fanua te'efou galangia Asi 'i Mediterenia. Ngaia 'e to'oru 'ubulana fanua ba'ita 'i Rom na fanua 'i Itali. Suria ngaia 'e ba'ita fafia fanua 'e aula, nga kiingi 'i Rom 'e firia tani wane ngaa'i 'agila aga suria ni fanua lalau fa'asia 'i Itali. Alata la Jisas 'e ba'ita mai, la Herod Antipas nga kiingi na nga kiingi ba'ita 'i Rom 'e firia 'ani aga suria gule'e lefu 'i Galili. Ma alata gila sufaa la Jisas fana maenga, nga kiingi 'i Rom 'e firia la Paelat 'ani aga suria gule'e lefu 'i Judea.

Kiingi Herod ngaa Ba'ita (*King Herod the Great*)—Herod ngaa Ba'ita ngaia 'e kiingi alata la Jisas 'e futa. Ngaia nga Jiu kwala'imori 'amoe, ma ngaia 'e futa oritana la Iso, nga koko'o ala Ebrahim. Nga ta'a 'i Rom gila ba'ita fafia ta'a 'i Jiu alata la Jisas ngai fofona fanua lo'oo 'i wado. Ma Kiingi 'i Rom 'e firia tani wane 'agila ba'ita fafia ni gule'e lefu. Herod ngaa Ba'ita ngaia 'e ba'ita fafia gule'e fanua 'i Judea, Galili, Samaria, Iturea, Idumea, Perea, ma Trakonaetis. Ngaia 'e kiingi eta na oru akwale'e farisi ma oru ai na'ona la Kraes 'e futa (33 BC) leleka maka nigi na alata la Kraes ngaia 'e futa. Sui ma ngaia ka mae na alata na guru iiria tala'ina lo'oo (4 BC).

Alata la Herod ngaa Ba'ita 'e kiingi, nga 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem 'e ria 'e aburu no'o. Ngaia 'e launge'eni fooru ai. Ngaia nga kiingi la'u mola na ngaia 'e alea ta'a ni fununga 'agila kwa'ia ru'uru'ua wane alata la Jisas 'e futa. Alata la

Herod ngaa Ba'ita 'e mae, oru wela wane aana gila du'aa no'o. Oru wane lo'oo la Akeleas, mala Antipas, mala Filip, ma gila to'ole'enia ni lefu la ma'aaga 'e ba'ita fafia. *Agasia Matiu 2:1-19; Luk 1:5.*

Kiingi Herod Akelaes (*King Herod Archelaus*)—Herod nga Ba'ita ngaia 'e kwa'ia oru wela eteeta ana sui ma ngaia bi'i mae na 4 BC. Alata ngaia 'e mae, wela aana la Akelaes ngaia ka kiingi no'o 'i du'ana. Alata la Jisas 'e sika'u mola 'ua, Akelaes 'e ba'ita fafia oru gule'e lefu 'i Judea, Samaria, ma Idumia. Ngaia 'ame kiingi aburu suria ngaia 'e kwa'ia ta'a 'e aula na gila agea fununga ba'ita 'i Jerusalem. Tofuna 'ola lo'oo, kiingi 'i Rom 'e fa'asua la Akelaes ma ni wane ngaa'i fa'asia Rom maka du'aa. Ngaia 'e kiingi mola fana awkale'e farisi eta na fai farisi na'ona la Kraes (4 BC) maka nigi na ono farisi burina futanga ala Kraes (6 AD). *Agasia Matiu 2:19-23.*

Kiingi Herod Agripa eteeta (*King Herod Agrippa I*)—Wane lo'oo nga koko'o ala Herod ngaa Ba'ita. Ngaia na kiingi ne'e kwa'ia la Jemes maka arua la Pita 'ubulana lokafu. Eta na 37 AD maka nigi na 44 AD, ngaia 'e ba'ita fafia gule'e lefu 'i Judea, Galili, Samaria, Perea, Iturea, Abilin mai Trakonaetis. Nga enselo na God 'e kwatea fifinga fana, ma wawaa 'e 'ania leleka maka mae no'o. *Agasia Wane Ni Kwairiinga 12:1-23.*

Ruana Kiingi Herod Agripa (*King Herod Agrippa II*)—Wane lo'oo ngaia wela ala Herod Agripa I. Eta na 53 AD, ngaia 'e ba'ita fafia gule'e

lefu 'i Galili, Iterea, Abilin mai Trakonaetis. Sisifonga suria alata ngaia 'ani sufaa la Pol wane ni kwairiinga ngai na Wane ni Kwairi-
inga 25:13-26, 32.

Kiingi Herod Antipas (*King Herod Antipas*)—Wane lo'oo ngaia wela ala Kiingi Herod ngaa Ba'ita ma wane futa fe'enia la Kiingi Herod Akelaes. Eta na 4 BC maka nigi na 39 AD, Antipas 'e ba'ita fafia rua gule'e lefu 'i Galili ma 'i Perea. Ngaia 'e rugate'enia noni aana 'i na'o maka feea ni Herodias, noni ala Filip, wane 'i burina. Antipas 'e kwa'ia la Jon wane ni naruabunga. *Agasia Matiu 14:1-2*. Antipas 'e agasia la Jisas alata la Paelat 'e alea la Jisas te'ana ma gila bi'i kwa'ia. *Agasia Luk 23:7-12*.

Kraes (*Christ/Messiah*)—Ta'a 'e aula gila madafia “Kraes” na'a lata ngaa'i ala Jisas. Tafe'ua ma, “Kraes” 'e lata 'amoe. 'Ubulana alafuunga na Grik, “Kraes” 'e to'oto'o fe'enia “Mesaea” na nga alafuunga Hibru. Nga fa'aladamilana 'e 'ilo'oo: Kraes na'a nga wane na God 'e firia fana 'ani fa'amooria ta'a aana. “Kraes” ngaia fatanga 'ilaka'u “primia” 'amoe ma “Alafa”. Ngaia na'a dauru goru iiria “nga Kraes” ma “la Kraes” 'amoe.

'Ubulana Girigiringa Abu, God 'e fataarunga'i 'e sui no'o na ngaia te'e firia nga wane ni kwaifa'amooringa fa'asia nga fufutanga ala De-fete ma te'e alea 'ani fa'amooria ta'a 'i Jiu maka ba'ita fafiga furifuri. *Agasia Matiu 2:6; 22:42*.

Ngaia na'a alata la Jisas 'e leka mai fofona fanua lo'oo 'i wado, ta'a 'i Jiu gila mamania no'o nga nigilana Kraes. Gila madafia na Kraes lo'oo

te'e funu fe'enia ta'a na Rom maka kwatea tegelangaa fana Israel ne'e riufia fanua ngaa'i te'efou.

Agasia Wane Ni Kwairiinga 1:6. Tafe'ua ma la Jisas 'e fa'ananaua ta'a lo'oo na Kraes te'e nonifii maka mae tofuna founa lo'oo aana 'amoe la'u founa na fanua lo'oo 'i wado.

Agasia Luk 24:44-46. Ngaia na'a ta'a 'e aula 'i Jiu gila 'ame tagoto'o ana. Gila ma'asini na kwaifa'ananaunga aana suria gila siria ngaia 'ani ba'ita fafia founa na fanua lo'oo 'i wado. Ma gila ma'asini ala Jisas suria gila madafia nga Kraes te'e nigi mai fana 'ani talariufia nga marimae aaga. *Agasia Jon 6:14-15.*

Kwairiinga Le'a (*Gospel*)—'Ubulana Baebol, alata gila iiria 'Kwairiinga Le'a,' gila 'ame man-ata mola fana te'e fai buka na'a la Matiu, Mak, Luk, ma la Jon gila giria. Nga Kwairi-inga Le'a na'a nga kwairiinga God 'e kwa- tea fana ta'a suria nigilana wela aana fana fanua lo'oo 'i wado fana fa'amooriga. Nga Kwairiinga Le'a lo'oo 'e 'ilo'oo: La Jisas 'e leka mai maka mae fana 'ani lafua rianga adauru maka ngaria kwa'ikwa'inga adauru. Ta'a na gila tagoto'o ana, gila sia mae mola. Tafe'ua ngaia te'e fa'amooriga fana 'agila nana'i firi fe'enia 'i talana ma God 'i langi.

Kwari (*Cleanse, Clean, Purify*)—Nga tagi ala Moses 'e iiria ta'a 'i Jiu 'agila kwari alata gila leka te'ana God. Ma nga tagi 'e alafuu suria 'ola 'e aula na te'e agea gila tagila biribiri'a 'amoe ma gila sua 'ina'o na God. Tani 'ola ngaa'i 'e 'ilo'oo: gemanga na boo ma ta'ina 'ola 'e to'o

na fai 'a'ae ne'e mae, 'anilana 'abu na 'ola, gema to'onga na ta'a gila kuu, ma alata noni 'e lafia wela. Alata gila sua 'ina'o na God, Tagi ala Moses 'e alafuu suria 'ola fana 'agila agea fana fa'akwarilaga.

Na alata ala Jisas, ta'a 'i Jiu gila leka suria tagi fana gila sia sua mola 'i maana God. Mala Jisas 'e iiria na ni 'ola ne'e leka mai fa'asia manatalana wane ngaia ne'e agea wane 'e sua 'ina'o na God. *Agasia Matiu 7:1-23.*

Kwarilana lofona wane (*Circumcision*)—Na nga falafala na ta'a 'i Jiu, gila dau suria 'ola gila fa'alata 'ania “Kwarilana lofona wane.” Gila agea fana wela wane na kwaruna ma'e gani burina ngaia 'e futa. Gila agea suria God ngaia iiria fala Ebrahim fana 'ani agea 'ola lo'oo fana 'i talana fe'enia wela wane te'efou fana 'ani faate'enia na gila ta'a na God. *Agasia Jenesis 17:9-14.* Lautu wane 'i Jiu 'ame agea, ngaia faate'enia na ngaia 'ame siria lekanga suria God. Alata gila agea 'ola lo'oo, gila 'olea susungana lofona wela wane lo'oo. Ngaia 'e matari fa'asia falafala na kwaringa 'usia wela. Wane na gila kwaria lofoga, gila su'asuria arua wela 'ua.

'Ubulana Testamen Fooru, ta'a 'e aula 'i Jiu gila tagoto'o nga ta'a gila siria 'agila Kristin tagila dau suria afiringa tagi 'i Jiu, ma gila iiria tagila kwaria lofona wela wane. Gwa'a 'ino'ona, la Pol ma tani ta'a ni kwaitalainga gila iiria na ta'a na gila 'ame Jiu, ngaia le'a mola fana gila sia kwaria mola lofona wane alata gila siria 'agila Kristin.

Lefu 'e Abu (*Holy of Holies*)—Nga Lefu 'e Abu 'i 'ubulana 'Ifi Abu na God ngaia lefu 'e abu

maka riufia lefu te'efou, tofunu nga Anoe 'ola na God 'e nana'i 'ubulai. Gila suunia 'ola 'e si'ini le'a ai. Me'e abele'e ruu ne'e to'ole'enia me'e tofi 'ifi lo'oo fa'asia gila te'efou. Te'e alafa ni suuabunga ne'e ba'ita fafia afirina fa-taabu te'efou ne'e to'omia 'ani ru'u 'ubulai, ma ngaia 'e leka 'ubulai te'e alata momola 'ubulana farisi. Alata ngaia leka 'ubulai, ngaia 'e kwatea tabonga fana God 'ani 'olafanataa na rianga na ta'a 'i Jiu. Nga ruu laka'u 'e akasi alata la Jisas 'e mae, ngaia me'e ruu laka'u 'e to'ole'enia Lefu 'e Abu. Ngaia 'e faate'enia maenga ala Jisas 'e alamia ta'a te'efou 'agila leka te'ana God ma gila 'ame bo'obo'o la'u fana 'agila ngaria tabonga.

Lefu ni kwa'ikwa'inga (*Hell/Hades*)—Nga Testamen Fooru 'e iiria ta'a na gila 'ame tagoto'o ala Jisas gila tagila nana'i 'ubulana lefu na kwa'ikwa'inga burina gila mae. Nga lefu na nonifiinga 'e lalau fa'asia God, ma ta'a no'ona tagila nonifii no'o furifuri. *Agasia Matiu 13:40-42; Mak 9:43-48; 2 Pita 2:4; Refelesin 20:10-15.*

Molo'ungaa (*Famine*)—Alata 'e aula, nga Baebol 'e fata suria molo'unga. Na fanua riitani 'i Israel, ngaia gule'e lefu langalanga. Tani alata ne'u ngaa'i 'amoe no'ona. Alata 'ino'ona, afiringa 'ola 'e mae 'ubulana langa'a. Sui ma molo'unga ba'ita 'e lau, ma ta'a auaula gila mae. *Agasia Luk 4:25; Wane Ni Kwairiinga 7:11.*

Profet (*Prophet*)—Nga profet nga wane fana foule'eni'ana 'olataa na God 'e faate'enia fana. Na nga Testamen 'Ua, God 'e alea profet

te'ana ta'a 'i Israel. Tani wane ngai na'a la Samuel, la Aesea, la Elaeja, ma la Jeremaea. God 'e iiria aga fana 'agila kwairii te'ana ta'a fana 'agila bulota'i fa'asia rianga aga. Tani alata ngaa'i God 'e faate'enia faga tani 'ola na te'e lau mai fana 'ani bulosia manatalaga.

'Ubulana Testamen fooru, nga ta'a na gila kwairii na alafuunga na God 'e iiria faga, gila la'u mola profet. Gila alafuu suria 'olataa God 'e iiria faga 'agila su'a na rianga 'amoe ma 'olataa na God 'e siria 'agila agea.

Sabat (*Sabbath*)—Nga Sabat nga gani abu 'i Jiu. Nga fa'awatagalai Sabat nga “mamalongaa.” 'Ubulana tagi God 'e kwatea fana ta'a 'i Jiu, ngaia 'e iiria 'agila taunga'i na ono gani. Ma nga fiuna gani, tagila mamalo fa'asia taunga'inga. Ta'a 'i Jiu gila fa'aba'ita gani lo'oo. Sabat 'e eta na onona ma'e 'ola na Fraede laulafi fana ono ma'e 'ola laulafi na Satade. Kristin gila arua na Sande fana madailana gani la Jisas 'e tata'e fa'asia maenga. Ngaia le'a fana iiri ba'itangaa na God ma goru ka mamalo na Sabat. Tafe'ua ngaia 'ame le'a fana ula burina ta'a 'agila leka suria tagi suria nga Sabat. Alata 'e aula na Testamen Fooru, la Jisas 'e fata fana Farasii tofuna gila arua tagi ngaa'i suria Sabat ne'e 'ilaka'u no'o 'okoa fana ta'a 'agila ngaria. *Agasia Kolosae 2:16-17.*

Sadusi (*Sadducee*)—Nga Sadusi gila fufu'iwane laloana nga ta'a 'i Jiu. Gila dau mola 'i suria nga 'ola ngai 'ubulana nga nima buka na la Moses 'e giria eta na Jenesis fana buka na

Diuteronomi. Gila 'ame dau suria falafala na nga wawarifuga na ni Farasii gila dau suria. Ta'a na Sadusi gila tagoto'o na anoe 'ola na wane 'e sia moori firi mola. Ma gila 'ame tagoto'o na God te'e kwatea foforinga fana ta'a na gila odo maka kwatea kwa'ikwa'inga fana ta'a na nga falafala aaga 'e ria. Ma gila 'ame tagoto'o na enselo ma adalo gila 'ola kwala'imori.

Tafe'ua ma Farasii gila tagoto'o na ni 'ola lo'oo, ma tofunu 'ola lo'oo rua fufu'ita'a lo'oo gila funu furifuri.

Agasia Wane Ni Kwairiinga

23:6-8. Alata la Jisas ngai fofona fanua lo'oo 'i wado, Sadusi gila 'ame aula 'ilaka'u nga ta'a Farasii. Tafe'ua ma gila to'o na tegelangaa suria nga alafa ni suuabunga, la Kaeafas, na'a Sadusi.

Sifisifi (*Sheep*)—Sifisifi ngaia 'ola taringa'i fana ta'a 'i Israel. Ta'a 'i Israel gila launge'enia nga ruu aga fa'asia nga ifuna sifisifi. Gila launge'enia ni 'ola 'ilaka'u nga butu ma fo'osae fa'asia nga susunga na sifisifi. Gila 'ania la'u mola nga labena. Ni alata 'e aula 'ubulana nga tagi ala Moses, ngaia 'e alafuu suria tabonga 'ania sifisifi.

Sifisifi gila 'ame manata ari'afu, ma gila 'ame to'omia 'agila 'abelo 'aniga 'i talaga. Ngai lo'oo gila bo'obo'o fana wane ni folonga 'ani aga suriga. Nga sifisifi gila su'a le'a na wane ni folonga na ngaia 'e aga suriga ma gila ka leka suria. Alata ngaia 'e soega, gila longo su'ana kwalana. Nga wane ni folonga ngaia 'e 'uri fana 'ani kwa'ia 'ola 'ilaka'u nga laeon ma bea ne'e siria 'ani 'ania nga sifisifi lo'oo. Nga wane

ni folonga 'e le'a ngaia te'e 'uri fana 'ani mae fana ulanga 'usia nga sifisifi. Tofuna nga 'ola lo'oo, la Jisas 'e iiria ngaia na wane ni folonga le'ale'a. Ngaia 'e su'aai, dauru goru bo'obo'o fana wane 'ani kwaibooni adauru maka talaiia dauru. Ngaia 'e mae 'usia dauru maka siria 'agoru leka suria 'ilaka'u nga sifisifi gila leka suria wane ni folonga. *Agasia Jon 10:1-6.*

Alata la Jon 'e iiria Jisas na nga dale'e sifisifi na God (*agasia Jon 1:29*), ngaia 'e su'a ai, tofuna nga tagi ala Moses 'e iiria fana ta'a 'i Israel 'agila tabo 'ania sifisifi fana God fana 'ani 'olafanataa na rianga aga. Jisas ngaia 'e 'ilaka'u nga sifisifi tofuna ngaia 'e mae 'ilaka'u nga tabonga te'ana God fana 'ani 'olafanataa na rianga adauru.

Tofuna sifisifi ngaia 'e 'ola taringa'i, nga Baebol 'e iiria ni alafuunga auaula suria nga sifisifi. Alata ta'a gila longoa tarifulaa lo'oo, gila su'a le'a no'o na alafuunga na ngai 'ubulana tarifulaa lo'oo. *Agasia Sam 23; Aesea 40:11; Matiu 7:15; 9:36; Luk 15:3-7.*

Slev/ Ta'a ni Taunga'inga Tago (*Slave*)—Alata ta'a gila funu fe'enia marimae aaga, ta'a nga gila tegela'a na fununga gila gemasia tani marimae aaga ma gila ngariga fana fanua aaga fana 'agila slev. Nga ta'a slev gila taunga'i tago fana ta'a na gila gemasiga, ma 'e 'ato no'o 'agila leka.

'Ubulana Baebol, alasifonga 'e aula suria slev. Ngaia 'e alafuu suria falafala na wane ba'ita na slev ma falafala na slev fana wane ba'ita la'u. *Agasia Efesas 6:5-9; Kolosae 3:23-25; Filimon 1:8-22; 1 Pita 2:18-21.*

Tani ta'a ngaa'i gila slev tofunu ta'a ngaa'i gila ngariga na fununga. Tani ta'a ngaa'i gila slev suria gila gania bata ma 'ato no'o 'agila du'aa. Ngaia na'a, gila slev fana wane na gila gania fa'asia leleka ma gila du'aa bata na wane ngaa'i. Wane ba'ita na slev ngaia ne'e ba'ita fana 'ilaka'u wane ngaia 'e to'o na aiola. Ta'a slev gila 'ame arube ma gila sia ngaria bata fana taunga'inga aana. Nga wane ba'ita na slev su'asuria 'ani kwa'ia 'amoe ma fa'afori mola aana.

Tabonga (*Sacrifice*)—Nga tabonga ngaia nga 'ola ba'ita na to'orunga 'i Jiu mai na'o. Wane 'i Jiu ngaia 'e kwatea fana God nga 'ola 'e le'a na ngaia 'e to'o ai malaa nga langasi ma 'ola fai 'a'ae ngai ai, 'amoe ma lodona 'ola fa'asia langa'a aana. Lautu 'ani kwatea nga langasi 'amoe ma 'ola fai 'a'ae ngai ai, ngaia te'e ngaria te'ana nga fataabu 'ubulana 'Ifi Abu na God 'i Jerusalem fana tabonga 'ania na furi'i eele. Lautu 'ifi aga 'e lalau, gila su'asuria 'agila ngaria mola bata fana 'Ifi Abu na God. Sui ma gila foria 'ola fana tabonga alata gila nigi no'ona. *Agasia Matiu 21:12-17; Mak 11:14-16; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22*. Gila ngaria 'ola fana 'agila tabo 'ania te'ana God fana 'agila fa'aba'ita 'amoe ma gila soea 'ani 'olafanataa na rianga aaga. Na tagi God 'e kwatea fala Moses, ngaia 'e alafuu suria falafala 'e odo fana tabonga.

Tagi ala Moses (*Law of Moses*)—Alata gila fata suria Tagi ala Moses 'ubulana Baebol, gila 'ame manata mola suria Akwale'e Tagi. Gila manata suria 'ola 'e aula 'ubulana nima buka

la Moses 'e giria. Gila na Jenesis, Eksodas, Levitikas, Nambas, ma Diuteronomi. Tagi 'e aula na God 'e kwatea fana ta'a 'i Jiu ngai 'ubulana nima buka lo'oo.

Ta'a 'i Jiu (*Jewish People*)—'Ubulana Testamen 'Ua, gila madafia ta'a 'i Jiu ta'a na gila futa oritana la Jiuda, nga wela ala Jakob. Gila to'oru na fanua gila fa'alata 'ania gule'e lefu Judea. Tafe'ua ma na Testamen Fooru, gila fa'alata 'ania ta'a te'efou na gila futa oritana la Ebrahim ta'a 'i Jiu. Gila fa'alataga la'u 'ania ta'a 'i Israel.

Ta'a 'i Rom (*Romans*)—Alata la Jisas ngaia 'e nana'i fofona fanua lo'oo 'i wado, nga ta'a lo'oo na gule'e lefu goru iiria 'ania 'i Itali gila ba'ita fafia 'aina fanua galangia aasi 'i Mediterenian. Gila iiri aga “Ta'a 'i Rom” suria kapital na fanua ba'ita 'i Rom. Rom ngaia 'e ba'ita fafia gule'e lefu 'e aula, ma gila launge'enia tala 'e le'a. Ngaia na'a ngaia 'e wada'u fana 'agila kwatea ta'a ni fununga aga fani lefu kwaitatari 'agila aga suriga. Lautu te'efuta lefu 'e funu fe'enia 'i Rom, ta'a 'i Rom su'asuria 'agila leka 'afe'aferu fana 'agila talaruifiga. Rom 'e ba'ita la'u mola fafia 'i Israel, ma ta'a 'i Israel gila siria 'agila nana'i arube.

Ta'a 'i Samaria (*Samaritans*)—Alata la Jisas ngaia 'e nana'i 'ua na fanua lo'oo 'i wado, ta'a na gule'e lefu 'i Samaria gila ta'a 'i Jiu kwala'imori 'amoe. Nga wawarifuga gila ta'a 'i Jiu kwala'imori, ma gila fuageni ma gila baiwane laloana ta'a gila 'ame Jiu, ma gila 'ame dau suria falafala 'i Jiu. Gila madafia te'e

nima buka na la Moses 'e giria na fatalana God kwala'imori, ma gila 'ame dau mola suria buka ngaa'i na Testamen 'Ua. Gila 'ame fo'a 'ubulana nga 'Ifi abu na God 'i Jerusalem, ma gila ka leka ma gila ka tabo mola gouna busu 'i Gerasim. Tofuna ni 'ola lo'oo, ta'a 'i Jiu gila ma'asini te'enia ta'a 'i Samaria, ma gila madafia gila 'ame le'a ma gila sua. *Agasia Jon 4:4-26*. Ngaia na'a tarifulaa ala Jisas suria wane 'i Samaria na ngaia 'e kwaibooni na wane 'i Jiu ngaia 'ola ba'ita ni 'alefosilai fana ta'a na gila longoa la Jisas. *Agasia Luk 10:29-37*.

Ta'a na gila gonia bata na takisi (*Tax collector*)—Alata la Jisas ngai 'ua na fanua lo'oo 'i wado, nga ta'a 'i Rom gila ba'ita fafia nga ta'a 'i Jiu ma gila ulaburiga fana forilana takisi faga. Ta'a 'i Rom gila firia tani ta'a 'i Jiu 'agila ngaria takisi. Ni ta'a 'e aula aaga gila ngaria la'u bata faga 'i talaga. Ta'a 'i Jiu gila ma'asini te'enia ta'a na gila ngaria takisi. 'Ina'o na la Matiu bi'i leka burina la Jisas, ngaia nga wane fana gonilana bata fana takisi. *Agasia Matiu 9:9-13*.

Ta'a ni Fadafadanga (*Council/Sanhedrin*)—Nga Ta'a ni Fadafadanga nga fufu'ita'a na wane ba'ita 'i Jiu. Gila fiu akwala ma te'e (71) wane. Gila efaa wane fana 'ubulana oguogunga fa'asia oru fufu'ita'a lo'oo: fataabu ba'ita, ma nga ta'a na'ona'o ba'ita 'i Jiu, ma ta'a ni kwaifa'ananaunga na Tagi ala Moses. Nga alafa ni suuabunga 'e talaia Fadafadanga lo'oo. Gila to'o na tegelangaa fana sufalana ta'a na gila mousia tagi 'i Jiu. Nga Ta'a ni

Fadafadanga na gila kwaisufai ala Jisas 'ani mae. Tafe'ua ma alata no'ona te'i Rom na ngaia 'e to'o na tegelangaa fana kwa'ilana wane. Ngaia na'a gila ngaria la Jisas te'ala Paelat suria ngaia primia na gule'e lefu 'i Judea.

Ta'a ni Kwaifa'ananaunga na Tagi (*Scribes/Teachers of the Law*)—Ta'a lo'oo gila fa'ananaua ta'a 'i Jiu suria girigiringa ala Moses na gila fa'alata 'ania “Tagi ala Moses.” Alata ebeeba na gila giria girigiringa ala Moses 'i fofona 'e biribiri'a, nga ta'a lo'oo gila giria la'u na ebeeba fooru. Aulalana ta'a ni kwaifa'ananaunga na tagi ala Moses, gila Farasii ma tani ta'a aaga gila Sadusi. *Agasia Matiu 23:1-36; Mak 7:1-13.*

Wane ni Kwaifa'amooringa (*Savior*)—Nga alafuunga na ta'a 'i Jiu, gila iiria nga wane ni kwaifa'amooringa “Mesaea.” Ma alafuunga na ta'a Grik, gila iiria “Kraes.” *Agasia Jon 1:41.* Ta'a 'i Jiu 'ua mai na'o gila tagoto'o God te'e firia nga wane ni kwaifa'amooringa ma te'e alea mai 'ani booniga. Alata 'ani leka mai, gila madafia ngaia te'e ba'ita fafia ta'a 'i Jiu furifuri maka funuria marimae aaga. Alata la Jisas ngaia 'e nigi fofona fanua lo'oo 'i wado, ta'a 'e aula 'i Jiu gila 'ame tagoto'o ana tofuna gila madafia wane ni kwaifa'amooringa te'e ba'ita maka to'o na tegelangaa 'ilaka'u nga kiingi.

Tafe'ua ma, Baebol 'e iiria la Jisas na'a wane ni kwaifa'amooringa kwala'imori. Ngaia 'e to'omia no'o God 'ani 'ui 'ania adauru 'ubulana

lefu na kwa'ikwa'inga ne'e nana'i firi tofuna rianga adauru. Ma alata la Jisas 'e mae na 'ai folo, tafe'ua ngaia 'ame to'o na te'efuta rianga, ngaia 'e ngaria no'o kwa'ikwa'inga ne'e to'omia dauru. Tofuna la Jisas 'e agea 'ola lo'oo, God 'e 'olafanataa na rianga na ta'a na gila tagoto'o, ma ngaia ka iiria gila odo 'i na'o 'i talana. Ma maenga ala Jisas 'e fa'amoori 'adauru fa'asia tegelangaa na Saetan.

Wane ni Kwairiinga (*Apostle*)—Alata 'ua mai na'o, kiingi na fanua lo'oo 'i wado gila to'o na ta'a fana kwairiinga na alafuunga aaga. Taunga'inga na ta'a lo'oori 'agila leka fana kwairiinga te'ana ta'a. Ma gila ka ngaria ebeeba na kiingi 'e giria, ma gila ka leka te'ana ta'a na kiingi 'e giria faga. 'Ubulana Testamen Fooru, nga akwale'e wane ma ruaai ala Jisas gila nga Ta'a ni Kwairiinga aana. *Agasia Luk 6:13-15*. La Jisas 'e kwatea tegelangaa faga fana 'agila agea taunga'inga aana. Burina la Jisas 'e fane fani langi, la Pol 'e agasia la Jisas ma ngaia ka iiria ngaia Wane ni Kwairiinga ana la'u mola. Ni Wane ni Kwairiinga gila talaia siosi 'i burina la Jisas 'e ori fani langi, ma gila giria ni buka 'e aula na nga Testamen Fooru.

Wela na Wane (*Son of Man*)—Na nga falafala na ta'a 'i Jiu, alata wane 'e siria 'ani fata suria ngaia 'i talana na lauwadonga, ngaia te'e iiria 'i talana “wela na wane.” Ma 'ubulana Giri-giringa Abu, nga profet la Daniel 'e fata suria nga wane ni fa'amooriinga maka fa'alata 'ania nga Wela na Wane.

Alata 'e aula la Jisas 'e fata suria ngaia 'i talana, ngaia 'e iiria ngaia Wela na Wane. Bala la Jisas 'ame siria 'ani iiria 'i talana nga Wane ni Fa'amooringa 'amoe ma Kraes suria nga ta'a 'i Jiu gila to'o na manata'a 'e tegela suria rua lata lo'oo. Ma suria ta'a 'i Jiu gila 'ame su'a le'a suria fa'aladamilana Wela na Wane, la Jisas 'e ngaria lata lo'oo fana ta'a 'agila fafulongo le'a suria kwaifa'ananaunga aana. *Agasia Luk 9:20-21.*

La Jisas 'e arua kwaifa'aladanga fooru na lata lo'oo. Alata 'e aula ngaia 'e iiria Wela na Wane te'e nonifii maka mae 'ani rubea ta'a fa'asia rianga aaga. La Jisas ka faate'enia nga Wela na Wane 'e to'o na tegelangaa 'ani belo'a adalo maka gulaa ta'a fa'asia fiinga kwaitatari'a. Alata ngaia 'e galangi 'ani fa'asua taunga'inga aana, la Jisas 'e eta fana 'ani alafuu na ngaia Wela na Wane na la Daniel laka'u 'e fata suria. Ngaia 'e to'o na tegelangaa ba'ita ma ngaia nga Wane ni Fa'amooringa, ma ngaia 'e to'oto'o fe'enia God, ma God 'e alea mai fana fanua lo'oo 'i wado. *Agasia Luk 22:69; Daniel 7:13-14.*

Witi (*Wheat*)—Nga ta'a 'i Jiu gila kirua witi 'ubulana langa'a aaga. Nga witi ngaia 'e aga malaa nga rice. Nga ta'a 'i Jiu gila kirua witi na singari na Oktoba ma gila gonia na singari 'i Jiun. Gila 'efoa lodona witi ma gila ka mengaria na fou ba'ita 'ani lau na flaoa. Sui ma gila launge'enia 'ania beret. Beret ngaia ketonga 'e taringa'i faga, 'ilaka'u kuma na'a ketonga ba'ita fadauru.

Fatalana God
The New Testament in the Kwaio language of the
Solomon Islands
Niu Testament long langguis Kwiaio

copyright © 2013 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Kwaio

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: Bible Society of the South Pacific

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-03-11

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

44896ada-0d8e-5039-8003-04cd19377952